

NÉPSZERŰ FŐISKOLAI TANFOLYAM

1903/4. — I. sorozat.

Az eddig tartott előadások III. sorozata.

DR. CHOLNOKY JENŐ:

AZ ALFÖLD.

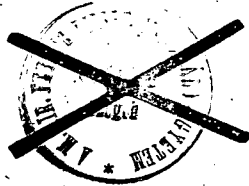
6 előadás.

Az előadások a központi egyetem kúpolatermében tartatnak,
meg este $1\frac{1}{2}$ 7— $1\frac{1}{2}$ 8-ig a következő napokon: november 12,
19, 26, december 3, 10, 17.

BUDAPEST, 1903.

A NÉPSZERŰ FŐISKOLAI TANFOLYAM KIADVÁNYA.

19947

Budapest. Az Athenaeum r.-t. könyvnyomdája.

DR. CHOLNOKY JENŐ

AZ ALFÖLD.

I. ELŐADÁS: csütörtökön, november 12-én.

A síkságokról általában.

Mit értünk síkság alatt? Síkság-e a mi Alföldünk? A síkságok keletkezésének történeté. Keletkezésük szerint többféle síkságot különböztethetünk meg. Vannak olyan síkságok, amelyek a földkéreg síma darabjai, vannak olyanok, amelyek lekopott hegységek nyomán keletkeztek és végül vannak alluviális síkságok. — A síkságok el is pusztulhatnak vagy a földkéreg mozgása vagy a folyóvizek működése folytán. — A síkságok osztályozása nehéz feladat. Leghelyesebb őket a klíma és a talaj minősége szerint osztályozni. — 1. A sivatagok jellemzése. A sivatag nem mindig síkság. A klíma egyedüli oka a sivatagok keletkezésének. A kiszáradt tengerfenék tarthatatlan hipotézise. — A sivatagok vagy a nagy sivatag rónához tartoznak, vagy pedig a hegyek tartják fel valamely területről a csapadékot (de nem a szelet) s így keletkeznek a sivatagzónákon kívül is sivatagok. — 2. A steppék, pampák, puszták. A llanók és a prérók nem igazi steppék. — 3. A szavannák. — 4. Az erdős síkságok és prérók. — 5. A kultúra hatása: öntözés, földmivelés, kiszáritás révén (Khina, Egiptom, Hollandia, Mezopotamia). (Képek: Sivatagok, síkságok, steppék, szavannák stb. stb.)

Az Alföld keletkezése.

Magyarország geológiájának rövid áttekintése, különösen a körülzáró hegyek szerkezetének ismertetése. Az Alföld mélyedésének keletkezése a mediterránkorú nagy süllyedéssel. A süllyedés nem talált egyenletes térszint, hanem régi hegyvidéket is. A süllyedés nem volt egyenletes, hanem az északkeleti vidéken erősebb, a délnyugatin kevesebb. Egyes helyeken lépcsős süllyedés is található. Különösen északnyugat felé, ahol nem egyetlen határozott vonal, hanem igen nagy mérvű összetöredezés jellemzi a süllyedés határait, sok változatossággal. A süllyedés nem fejeződött azonnal be, hanem több, kevesebb intenzitással azután is folyt. — A süllyedés szélén ott, ahol az nagyon éles határolás mentén történt, erős vulkanizmust találunk. A trachit-vulkánok sora az Osztrovszkitól a Mátrán át az Eperjes-tokaji hegysorig, a Vihorlat-Gutin, a Hargitta. A trachit-vulkánok jellemzése. — A nagy alföldi süllyedéssel az északi, már kész folyóvölgyek is annyira lesüllyedtek, hogy részben behatolt a tenger. Más részük oly fokozatosan süllyedt alá, hogy a folyók feltöltő munkája ezzel egyensúlyt tudott tartani s most rendkívül széles völgyei vannak aránylag jelentéktelen patakoknak. — A fennmaradt rögök (Bakony, Vértes, Budai hegyvidék, Mecsek stb.) rövid ismertetése. — A süllyedés után tenger borította el a medenczét, amelynek határa folyton változik, leginkább kisebbedik, noha egyes helyeken a tovább tartó süllyedés miatt esetleg ismét nagyobb tért hódíthat a tenger. A tenger vizének állatvilága is lassan változik s e szerint megkülönböztethetünk mediterrán, szarmata és pontusi tengereket. A tengerek sokkal mélyebbek voltak az Alföld felett, mint a Dunántúl, s itt a fennmaradt rögökből sokat letaroltak a tenger hullámai (ábrázió). Az utolsó sósvízű tenger a pontusi, amely lassanként kiszárad, macsarakká szakadozik, vize kiédesedik s a vége a levantei tó, amely körülbelül már csak a mai Alföld területét foglalja el. Bazalt vulkánok kitörése. (Képek: Trachit vulkánok, geologiai térképek stb.)

A diluviális Alföld.

Európa képe a diluviumban. Az Alpok és Skandinávia óriási jégtakarója, annak határai. Az eljegesedéssel úgy látszik pusztai klíma járt együtt mindenfelé. A magyar határhegységek eljegesedése. A Magas Tátra hajdani jegesei. Egyéb jégárnyomok a Kárpátokban, meg a Dél-Erdélyi határhegységben (Retyezát). Magyarország klímája a diluviumban. Az ország területére jutó szelek főhn jellegűek. Az erre vonatkozó számítások. — A levantei tó és az egész mélyedés lecsapolása és betemetődése. A folyók óriási törmelékupjai. A folyókból kikerülő homok mint futóhomok. Az Alföld helyenként valószínűs sivatag ekkor, amelybe a bele futó patakok csak időszakosan szállítanak vizet, mint a Szahara vádái. — A lösz keletkezése. A lösz és a futóhomok viszonya. Ázsiai hasonlóságok. A diluviális sós és édesvizi tavak. A vörös agyag.

A diluvium állatai, különösen a gerincesek. A mammoth, rhinocerus, szarvas-félék, rén-szarvas, bölény, kecske és juhféle, vad ló, rágsálók, egerek; a barlangi medve, hiéna, farkas, párducz stb. — Az ember megjelenése. (Képek: Jégárnyomok, tengerszemek, folyami törmelékupok, kavicsstelepek, lösztájképek, diluviális emlősök.)

Az Alföld mai képe.

Az Alföld határai, magassága. Az Alföld határolásának bizonytalan volta, fokozatos átmenetel. — Az Alföld részei. 1) A Duna—Tisza közötti hátság. A Duna völgye, régi ármedrek és középmedrek, a folyóágak régi partjainak homokgátjai. Az ártérről kifútt homok előre mozgása. Három buczka-zóna. A székes tavak, lösz-szigetek. — 2. A Nyírség megkötött homokbuczkái. A Nyírség homokjának származása. — 3. A Tisza-

menti kisebb homokterületek. — 4. A deliblati homokpuszta. A még ma is mozgó buczkák és a megkötött buczkák vidékei — 5. Az Alibunári mocsár. — 6. A vingai óriási törmelék-kúp. — 7. A Kőrös völgye és a Hortobágy. — 8. Az Alföld egyéb részei. — Összefoglalás. A homokbuczkat mozgató szelek iránya. Az alacsonyan maradt területek aránylag lassú feltöltődése. (Képek a Duna—Tisza közéről, a Nyírségről, a Deliblatról, Hortobágyról stb.)

V. ELŐADÁS: csütörtökön, december 10-én.

Az Alföld folyói.

A Duna folyása az Alföldön végig. Szigetképződés és kanyargás váltakozása. Budapeستől délfele előre nyulik a feltöltődés és Mohács körül ér véget. Az Alduna keletkezésére vonatkozó elméletek.

A Tisza mint igazi magyar folyó. Csekély esés, kanyargás; ennek oka. A Tisza vizjárása, árvizei hajdan. A Tisza igazi árterülete. A mellékfolyók különböző jellege: a Bodrog, Sajó, Zagyva; a Szamos, Kőrös és Maros.

A folyók szabályozása. A budapesti Dunaszakas szabályozása. A pesti kikötő, a légymányos elkerítése, a 38-diki árvíz. A Duna további szabályozása, párhuzamművek, árvizgátak. A mohácsi kanyarulatok átvágása. Az Alduna szabályozásának hatása az Alföld víz-lefolyására. — A Tisza szabályozása. Általános elvek a csekély esésű folyók középviz- és árvízmedrének szabályozása iránt. A Tisza szabályozásának rövid története. Controversia Palaeocapa és Vásárhelyi Pál között. A következmények Vásárhelyinek adtak igazat. Az újabb szabályozás Vásárhelyi elveit követi. A Tisza szabályozásának következményei, előnyei és hátrányai: az árvíz magasabb lett, az ártér feltöltése talán egyensúlyban van. A mentesített területek értéknövekedése. Az öntözés és hajózási hiánya. (Képek: dunai és tiszai tájképek, a szabályozó művek képei, árvízképek stb.)

VI. ELŐADÁS: csütörtökön, december 17-én.

Az alföld gazdasági állapota és népei.

Az Alföld benépesedésének rövid története. A kőkorszak emlékei hazánkban. Czölöpépítmények hiánya. Az Alföld népessége a népvándorlás korában. A magyarok honfoglalása. Az Alföld a középkoron át. A török hódoltság átalakító hatása. Az Alföld ujjora és fellendülése Mária Terézia korában. Az első folyam-szabályozó kísérletek. A népesség szaporodása a XIX. században. Széchényi István és a Tisza-szabályozás. Gazdasági és demografiai állapot a szabadságharcz után. A legutóbbi idők fejlődése. Baross Gábor. Darányi Ignác. A homokpuszták szőlővel való beültetése. A marhatenyésztés helyett intenzív kettős gazdálkodás, a birkatenyésztés hanyatlása, ennek előnyei. A kerti kultúra szükséges volta. Az Alföld termékeinek értékelése, ipari feldolgozása. A vasutak és közutak építése, a transzverzális műút nagy jelentősége. A hajózó csatornák és öntöző csatornák kiépítésének multhatatlan szüksége. Magyarország nem volt, hanem lesz! (Képek: Kulturák, utak, vasutak, történelmi emlékek, városok: befejezésül: alföldi népviseletek, néprajzi képek.)

